

Josef Škvorecký

Nataša, pícníci a jiné eseje

spisy 27

Text pro případ, že bych vypadl z okna, nebo se zabil při autonehodě (1972)	5
Ne recenze, spíš chvála výměnou názorů (1978)	25
Ožehavé téma (1981)	34
Revoluce je obyčejně to nejhorší řešení (1982)	51
Pražská zima (1983).....	58
Jeden týden v životě Květoslava Prska (1984)	70
Jsou Kanaďané politicky naivní? (1984)	81
Concerto to End All Concertos (1984)	94
Domácí fronta, válka, mír a CBC aneb Wie sich die Welt der kleine Moritz vorstellt (1985)	97
Nataša a pícníci (1985)	102
Vydavatelská poznámka.....	109
Ediční poznámka.....	111
Poznámky a vysvětlivky k jednotlivým textům	117
Rejstřík	155

Josef Škvorecký

Nataša, pícníci a jiné eseje

spisy 27

© Josef Škvorecký, 2006

Editor © Michael Špirit, 2006

Copyright © Literární akademie, 2006

ISBN 80-86877-23-X

Text pro případ, že bych vypadl z okna, nebo se zabil při autonehodě

Z Paříže hovoří Josef Hotmar:

Mezi našimi ještě čerstvými emigranty na Západě je veliká móda zdůvodňovat rozhodnutí opustit vlast přemírou ideálů a tužeb po svobodě a demokracii. Patetické výzvy, skládané z velkých slov, už však ztratily osten účinnosti. Západ má své starosti a tohle je jen něco nepříjemného navíc. A tak se tím naše emigrace baví a utěšuje ve čtyřech zdech samoty, která ji obklopuje.

Stále se však s tím setkáváme. Pozoruhodně to zní z úst dříve známých osobností, které se vlastní zaklínaly doma jako příklad veřejný a teď bez toho nemohou být ani za oceánem v domnění, že jsou stále ještě svědomím národa.

S překvapením jsem zaznamenal, že jejich prořídle řady náhle rozmnožil Josef Škvorecký. Až z kanadského Toronta se přihlásil do služeb Pavla Tigrida se sídlem v Paříži. Do jaksi na úbytě scházející tiskoviny zvané Svědectví poslal epické dílo, jehož hodnoty mohou ocenit tak nanejvýše znalci erotické literatury. Tím český spisovatel Škvorecký rozšířil rejstřík svých možností až do krajnosti. Od talentovaného překladatele přes řemeslného výrobce detektivek americké dikce dosáhl mety psavce bulvárních příběhů, které sice nikdo za literaturu nepovažuje, ale zato se dobře platí!

Že své povídání zasadil do Prahy, je na věci sice pikantní, ale ne právě působivé. To, co vyprávím, není samozřejmě věc veselá, spíše smutná, i když i trochu charakteristická.

Josef Škvorecký v pražské spisovatelské obci nikdy nepatřil k jestřábům, nevyhledával veřejné tribuny, nesdílel se svými druhy ambiciózní falešné plány. Pavel Tigrid by se podivil, jak se Škvorecký čas od času vyjadřoval o jeho maličkosti, včetně pařížského snažení. Ale to ponechme stranou, protože to by byl tón, v kterém si libuje právě Pavel Tigrid.

A nakonec právě tento tichý a nenápadný Josef Škvorecký se ocitá po boku Pavla Tigrida. Tištěn vedle nehorázností a výmyslů, tvořených podle osvědčeného přání otce myšlenky, vedle známých antikomunistických bijců, v řadě podivných existencí v ještě podivnějších službách. Vedle lidí, kterými vždy z hloubi duše opovrhoval. Nevím, co ho k tomu dohnalo,

zda finanční tíseň nebo dobří kamarádi. Určitě však to nebyla láska k vlasti nebo touha po svobodě. Tu v Kanadě přece získal, už v okamžiku, kdy se rozhodl podstoupit riziko cesty, před kterou varovala kniha jeho brněnského kolegy, nazvaná: Opustíš-li mne!

Skutečnou cestu literatury tím Škvorecký definitivně opustil.

(Přečteno v pražském rozhlase.)

Tuhle relaci pařížského dopisovatele mi poslal přítel z Prahy po jednom našem nedávno prokádrovaném diplomatickém zástupci, a tak jsem ji dostal s velkým zpožděním. Nebýt jedné věci, založil bych ji do svého soukromého archivu malých neostalinských demagogií a použil možná v nějakém románě. Je založena na prastarém podvodnickém triku: čtenáři doma nemají možnost přečíst si „bulvární příběh“ ze *Svědectví*, a proto o něm informátor z Paříže může bez obav napsat cokoliv. Těch několik lidí v Československu, kterým se *Svědectví* do rukou dostane, snadno zjistí, že pan Hotmar lže, ale jednak je to nepřekvapí a jednak si to nechají pro sebe a pro nejužší kruh důvěrných přátel, takže informační monopol akreditovaných informátorů neporuší. Taky jim nebude divné, že bulvární příběh jsem zasa-
dil do Prahy. Snadno pochopí, že nikde jinde než v Praze (nebo ovšem v Moskvě, Budapešti, Varšavě, Sofii, Bukurešti a Tiraně, nebo snad v Římě éry Mussoliniho či v Berlíně všech ér) se udát nemohl.

Ale založil bych ten dokument do archivu a pustil jej z hlavy, nebýt toho, že kromě vlastnoručních malých demagogií pařížský dopisovatel užívá také té klasické a dědičné demagogie českého stalinismu (kterou v celý román rozpracoval můj „brněnský kolega“), jež není ničím víc a ničím míň než urážkou básníka mně nad jiné drahého. Už mnohokrát jsem o tom chtěl napsat, a proto jsem tedy relaci, zapsanou v Praze těsnopisem revizionistického přítele a provezenou na Západ neznormalizovaným diplomatem, do archivu neuložil.

Bylo by dost zarážející, kdyby kulturní funkcionář, za jakého se československý bretšnajdr v Paříži nepochybně vydává, opravdu připisoval ten verš Zdeňku Pluhařovi; nebo by to bylo spíš symptomatické pro dnešní přispěvatele časopisu, u jehož kolébky stál, nic zlého netuše, F. X. Šalda. Ale informátor chce patrně být jen opatrný, a tak se raději nedovolává muže, jenž

politicky stál ještě kousek napravo od kanonizovaného Jiráska.* Bud' jak bud', je docela možné, že v Kanadě zahynu. Život v emigraci je tvrdý, dost spolehlivě vede k infarktu, zejména u člověka, jenž odešel po pětáctyřícítce a po menší řádce nerváků, jimiž ho obmysleli vládcové jeho vlasti. A proto bych těm dnešním vládcům chtěl znemožnit, aby mě použili jako výstražný příklad, stane-li se to, co si zřejmě upřímně přejí. Přátelé mi snad nebudou mít za zlé, jestli se pokusím o odpověď na dost tragické „Proč?“ tak mnohých z nás, kteří jsme odešli, aniž jsme svůj odchod zdůvodňovali „přemírami“ a „tužbami“, aniž jsme skládali „patetické výzvy z velkých slov“. Není to jenom moje, zcela soukromá, otázka.

Prehistorie

Moje nedobrovolná cesta do Kanady začala asi toho dne za druhé světové války, kdy mi kamarád, s nímž jsem spolupracoval v zelenáčské podzemní organizaci, přinesl leták komunistické buňky z vedlejší vesnice. Nehovořilo se v něm už moc o boji proti Němcům – byli prakticky poraženi –, ale zato dost o nadcházející likvidaci buržoazních odbojových skupin, jen co dorazí Rudá armáda. Byl to patrně výtvar nějaké ultraradikální místní duše, inspirované soukromou tajnou četbou spíše než pokyny ze stranického ústředí; přesto mě metodou šokové terapie dost poučil o dvou věcech: jednak že odboj proti nacismu není, jak jsem si do té doby myslel, vždy a všude veden v duchu starobylých vlasteneckých ideálů; jednak že jsem se zapletl do čehosi „buržoazního“ (ten kamarád byl náhodou dělník, ale mně obsah pojmu „buržoazní“ nebyl tehdy stejně jasný), na co třeba mohu doplatit nejen v tom případě, že bych se dostal do rukou gestapa.

Rozumějte mi dobře, přátelé i redaktoři, referenti a informátoři. Nehodnotím zde tuhle situaci politicky. Hodnotím ji z hlediska psychologie: co asi takový objev třeba udělal s naivním

* Tak dokonale zkanonizovaného, že když v roce 1970 chystali čeští ochotníci v Torontu *Lucernu*, odmítla jedna mladá posrpnová emigrantka účast, „protože nebude vystupovat ve hrách nějakýho komouše“. Dalo dost práce ji přesvědčit, jednak že Alois Jirásek se bolševismem věru nikdy neprovinil, jednak že autoři se mají soudit podle plodů své práce, nikoli podle svých politických bloudění.

mladíkem ze solidně patriotické rodiny, jenž neměl ponětí o ideologických odstínech různých druhů toho pojmu.

Přejel mě tehdy mráz a před očima se mi vynořil plakát, z něhož jsme si dělali legraci a na který lidé připisovali: „My se nebojíme, my tam nebydlíme!“ Dost prorocký plakát. Ale brzo nato přijela Rudá armáda a já se vzepřel mrazení v zádech a skočil jsem střemhlav do prvního ze svých mnoha neuvážených kulturních podniků: ujal jsem se redigování časopisu *Slovo má mladý severovýchod*, který vydával náchodský svaz mládeže.

První dvě čísla přinesla dva články z mého pera: eulogii na Winstona Churchilla, jenž tehda zrovna prohrál volby a odešel z politiky, a chvalo zpěv na obrazy náchodského kamaráda-malíře. O Churchillovi jsem tehdy nevěděl nic, než že to je „válečný štváč“ (podle nacistů; ti říkali „Kriegshetzer“) a člověk, který přinutil Anglii, aby se nevzdala Hitlerovi. Tím – jak jsem se tehdy domníval a jak si to dodnes myslím – zachránil Evropu, včetně Sovětského svazu, před nacismem. V článku o kamarádových plátnech jsem se, na úrovni svého válkou prodlouženého intelektuálního dospívání, zamyslel nad podstatou umění a, ovlivněn patrně nekritickou láskou k Edgaru Allanu Poeovi, našel jsem ji v Kráse a Lásce.

Se zlou jsem se potázel. Zavolali mě na kobereček do ústředí svazu mládeže do Prahy, tam mi vyčinili a mě se znova dotkl mráz. O Churchillovi jsem se dověděl, že je skutečně Kriegshetzer (svazáci říkali válečný štváč), a o umění, že nemá vůbec nic společného s Láskou a jen málo s Krásou, zato však velmi mnoho s „třídním bojem“. Tehdy to byl pro mne nový pojem. Koupil jsem si *Komunistický manifest*, odešel jsem z redakce *Slova*, které ještě tehdy skutečně měl mladý severovýchod, kamarád, který to vzal po mně a nadšeně se přihlásil k mým „ideálům“, vydal ještě jedno číslo a pak časopis zašel.

Zase, prosím, nehodnotím. Uvádím pouze jako jeden stupeň v citové výchově mladíka z maloburžoazní rodiny.

Výstava sovětského umění

A propadl jsem umění, literatuře, a nejvíc ze všeho mě pálily jejich problémy. Šel jsem na výstavu sovětského umění v roce 1946 nebo 1947, a protože jsem se dobře pamatoval na umění propagované Adolfem Zieglerem a zveřejňované na stránkách

Signalu, nešlo mi to dohromady. Technika, náměty a efekty byly tak nepříjemně stejné, jenom bajonety se zabodávaly do opačných břich. Je možné, že by Dobro a Zlo mělo stejný estetický ideál?

Dávám se vám všanc: stačí málo, dopisovatelé a redaktoři, nikoli přátelé, a můžete předchozího použít jako důkazu, že kladu rovnítko mezi nacismus a komunismus, ačkoliv dobře víte, že to tak není. Ale vy dobře víte mnoho věcí, a přesto, nebo právě proto...

Pamatoval jsem se také na umění, které Adolf Ziegler ztrácoval a mně, mladistvému pošetilci, se líbilo. A za války jsem si čítával v *Protižidovské čítance*; ne proto, že bych byl antisemita, ale protože jedině tam se našly básně Františka Gellnera („*Za ženu vezmu si gorilu*“ – ach, jak krásně neárijské, jak poeticky ne-socialisticko-nerealistické!), protože jedině tam byly kousičky Františka Kafky. A po válce jsem si předplatil *Kvart*. Četl jsem magicky polosrozumitelné výklady Karla Teigehe, hltal jsem texty Josefa Kainara (a kde ty krásné loňské sněhy jsou, ty hráči na swingovou kytaru, ty autore veršů, které jsme si říkali do medové meluzíny pěti saxofonů: „*Protože brandy tmavohnědou barvu má – jako její pleť...*“).

Pak, jako rána pěstí do nosu, přišel manifest A. A. Ždanova o „případu“ Zoščenko-Achmatovová. Achmatovovou jsem neznal, ale zato jsem miloval Zoščenka. Právě jsem se tehdy potýkal se svým prvním románem *Věk nylonu*, umění mi bylo alfa a omega,* a svobodou jsem myslel jeho svobodu. A byl to realis-

* Tím, páni dopisovatelé, redaktoři a gubernátoři, netvrdím, že jsem někdy byl umělec. Nikdy jsem to o sobě netvrdil. Jenom jsem se snažil. Byl bych vám však vděčen, kdybyste se zdrželi hodnotících soudů o kvalitě mých artefaktů. Mám dojem, že téměř věcem moc nerozumíte. Vyznáte se znamenitě ve škodolibosti, to ano. „Od talentovaného překladatele přes řemeslného výrobce detektivek americké dikce dosáhl mety psavce bulvárních příběhů“ – to sotva vystihuje mou, ne z vlastní vůle klikatou literární dráhu, zato mi jemně dává na srozuměnou, že jako vážný spisovatel za nic nestojím; že jsem snad měl jakýsi překladatelský talent a u toho jsem měl zůstat. Je to také přesně v linii stranického usnesení, jež kdysi zatratilo *Zbabělce* jako reakčně-dekadentní bulvární literaturu. Později, jak pánové redaktoři a bretšnajdři jistě víte, přijalo předsednictvo Strany o *Zbabělci* jiné usnesení, ale to už je dnes asi opět opraveno, jako staré ročníky novin v říši Velkého Bratra, a vy se o celé věci, pro jistotu, radši nezmiňujete.

A pokud jde o to, jak jsem se vyjadřoval o Pavlu Tigridovi: vaši fyzli odvádějí špatnou práci. Jejich hlášení se sice možná shoduje s tím, jak jsem se před nimi vyjadřoval, když se mě na Pavla Tigrida ptali. Jenomže v naší zemi vládne takový systém, řekněme orwellovský, který jste tam zavedli vy, ne já, páni místodržící, a vaši fyzlové by s ním buď

tický román. Přestože jsem žil pro umění, snažil jsem se stvořit napodobeninu skutečnosti, sociální skutečnosti. Tak jsem psal o prodavačkách z Bílé labutě, o amerických vojácích. Uveřejnil jsem z toho nakonec, po letech, jen fragment. Nebylo to slavné, ale nebyl to žádný l'art pour l'artismus. Vaši fyzlové vás snad pravdivě informovali aspoň o tom, že jsem sice respektoval intelektuálně-estetickou avantgardu, obdivoval jsem se leckterému jejich dílu, ale nikdy jsem se nesnažil být jako oni. Takže mě a mé věci avantgardisti většinou nebrali vážně.

František Halas

Ale ze Ždanovových slov na mě najednou promluvil neuvěřitelně cizí, nesnesitelně nadutý hlas. V horečce čtyř dnů jsem napsal báseň *Nezoufejte!* a ta se dostala do rukou Františku Halasovi. Byla, chcete-li, typický produkt chaotického hledání; ne tolik básněn jako psychologický dokument. Ale Halas mi napsal, pozval mě k sobě. Řekl mi: „Vydat to nemůžete, vrhli by se na vás zprava i zleva. Ale od konce války mě nic tak nechytlo jako tohle!“

Zase: neuvádím to, prosím, abych se chlubil. Halas byl něžný, strašně laskavý člověk, rád lidem dělal radost. Důležité však je, že Halas byl členem téže strany jako Ždanov. Pro mne to tenkrát bylo velice důležité.

Potom jsem Františku Halasovi půjčil rukopis svých *Nových canterburských povídek* a Halas mě s nimi poslal k Jaroslavu Seiferťovi do *Kytice*. Předtím jsem je zadal do Vysokoškolské literární soutěže a několik dní před únorem 1948 stálo v novinách, že jsem ji vyhrál. Později se mi dostaly do ruky posudky členů poroty. Jedna z posuzovatelek, významná členka Halasovy strany, sbírku nedoporučovala, vytýkala jí „ideový zmatek“. Naštěstí tehdy převážily hlasy těch, kteří nehledali ideologii, ale stopy uměleckého talentu.

měli počítat, nebo být méně nápadní. Proč je třeba neodnaučíte zálibě v kožeňácích? I do Toronta jste za mnou jednoho poslali, a byl zase v kožeňáku! Je tady dosud, chodí na koncerty Karla Ančerla, ale ten kožeňák omezuje jeho produktivitu. (31. května 1972: už není. Už je zas v Praze. Zřejmě se mu nepodařilo zvýšit produktivitu.)

Pokud jde o to, kým opovrhují, to raději vynechte. Takových lidí není mnoho; už léta se snažím být křesťanem. A společnost, v níž jsem se octl na stránkách *Svědectví*? Jejími členy jsou například Jiří Voskovec, Egon Hostovský, Jan Čep a mám dojem, že jenom tihle tři znamenají pro českou kulturu víc než kompletní přípravný výbor vašeho nového svazu spisovatelů. Takže o tom snad radši taky nemluvte.

Rodinná anamnéza

Jenomže pár dní nato obsadily Prahu dělnické milice. Tehdy ještě možná netušily, co se brzo bude dít jménem jejich třídy, té dědičky všech velkých kulturních tradic minulosti, jak jste, páni gubernátoři, informátoři a prokurátoři, s oblibou říkali. Seifert odešel z redaktorského místa v *Kytici*, na Vysokoškolskou soutěž se zapomělo. Napsal jsem nové *Nezoufejte!*. Pro Františka Halase. Dlouho jsem se nemohl odhodlat a Halas umřel. Do dramatu, euforie a tragédie pounorových dob se počaly mísit prvky hořké frašky. Zašili mého tatínka. Přesně za to, za co ho pět let předtím zašili nacisti: byl starostou Sokola. Ale tatínek měl štěstí: v obou případech byl za čtrnáct dní zase z basy venku. Taky v tom už uměl chodit; bylo to jeho třetí zatčení v životě. Poprvé se octl v chládku na počátku dvacátých let, když při stávce bankovních úředníků zfackoval stávkokaze a dopustil se urážky úřední osoby v podobě policajta, jenž mrvu v kaučukovém límečku eskortoval do úřadoven Živnobanky. Můj tatínek je dějová linie, dlouhá a plná neuvěřitelných, leč pravdivých zvrátů. Mrva se později stal otcovým nadřízeným; za protektorátu, kdy kromě této nadřízenosti, založené na dobré a vhodně uplatňované znalosti německého jazyka, dělal také *treuhändera* v několika židovských obchodech v Náchodě. Jemnou metodou psychologického teroru - kdybych to uměl, napsal bych o tom psychologický román - dohnal nakonec tatínka k sebevraždě. Naštěstí otec buď neměl dostatečné medicínské vzdělání, nebo, protože to byl zgruntu zdravý, extrovertovaný člověk, patřil do kategorie pseudosebevrahů. Podřezal si žíly nasucho, zachránili ho. Byl to milý, veselý člověk, velký *charmeur* dam a politický *ignoramus*, jenž ctil stejně dr. Kramáře jako T. G. Masaryka a neviděl v tom nic divného. Málem dohnal k sebevraždě mě, protože dvě dívky, které jsem tehdy vytrvale zval do divadla, jedna po druhé, a jako by se domluvily, domáhaly se jeho přítomnosti. Ne že by se bály mého násilnictví, ale protože tatínek byl „tak ohromně zábavnej člověk!“. Klesl jsem na samé dno mindráku. Mě ve společnosti těch dívek nenapadalo nic než výklady o dinosaurech, jimiž jsem u opačného pohlaví časem dost proslul.

Onen *treuhänder* se později stal ředitelem banky kdesi v zahraničí. Možná že se taky stal členem Halasovy strany, jenže v tom případě to asi byla strana Ždanovova. Nevím to, ale ne-

překvapilo by mě to. *Treuhänder* měl spolehlivý instinkt přidávat se vždycky k nositelům zákona a pořádku. Můj tatínek skončil jako účetní, zaznamenanav na sklonku své kariéry nejmenší plat svého života. A nakonec umřel, jako snad poslední oběť bitvy u Zborova, na následky zranění. Kdybych to uměl, napsal bych román o svém tatínkovi. Bohužel, netroufám si na víc než na bulvární příběhy.

Jenže to všechno byla spíš legrace. „Jediný natřený sou zavřený,“ říkali jsme si s jedním drahým přítelem, jemuž tehda odsoudili oba rodiče, oba nevinně, oba na patnáct let, oba je při procesu konfrontovali s členy jejich neexistujících protistátních skupin. O tom je však už celá literatura; jednu dobu se k tomu Strana přiznala a chtěla to napravit a já k ní za to pocítil respekt. Totiž k ní. K některým lidem, kteří byli jejími členy. A většinou už nejsou. Nikoli z vlastní vůle.

Dilemata

Věci však nebyly jednoznačné. Byly i takové, jejichž velikost moje maloburžoazní, katolická duše, poznamenaná smyslem pro spravedlnost, viděla a uznávala. Strana, současně s likvidací svých politických odpůrců a mnoha, mnoha nevinných (dokonce i jistého počtu svých vlastních členů), zlikvidovala taky nezaměstnanost a zakončila dlouhou tradici československého zdravotního a penzijního pojištění možná ne úplně dokonalým, ale velkolepě absolutním řešením. A všemi silami svých komunikačních prostředků vtoukala do nás, mladíků, krásnou vizi velké spravedlnosti, jíž je třeba i přinášet oběti. Umění mělo nadšeně pomáhat v téhle svaté válce o tu svatou věc.

Jenomže: umění?

Já jím žil. A všechno, co jsem měl rád, *čím* jsem v umění žil, zařadili do kategorie churchillů a kumštu založeného na lásce a kráse. Jazz, líbeznou, smutnou muziku naděje. Hemingwaye, jehož Robert Jordan dobře věděl, že není marxista, a přesto vyhodil ten most. Prý Papá pomlouval španělské partyzány. A Steinbecka. Steinbecka *Hroznů hněvu*. Farella: toho, který mě naučil vidět Bílou labuť a její pracovité a sentimentální dívky a slyšet je, jak mluví; škoda přeškoda, že jsem tenkrát neuměl psát ani bulvární příběhy. Richarda Wrighta, a to už jsem vůbec nechápal. Můj měšťácky sociální cit zpražili ponuří teoretici

podivnými kritickými biči. Nic jsem nechápal. Jenom jsem viděl, jak patetici talentu snad ještě menšího, než mám já, zabíjejí talenty nepochybně větší, než mají oni; domácí i cizí. Jak se jménem mystického lidu bere konkrétním lidem muzika a literatura, kterou mají rádi, a cpe se jim do krku, přes všechny dávivé reflexy, prapodivný šašlik, o němž jest nám věřit, že je z kategorie Shakespearů a Beethovenů.

Odpověď

Jediná odpověď spisovatele – byť sebemenšího talentu – na tenhle lunapark v hlavě je psát. Tak jsem psal. *Zbabělce. Konec nylonového věku. Tankový prapor. Diváka v únorové noci. Zákony džungle. Hovory s Oktabrinou*. Nedokonalé výkřiky jednoho nejistého mladíka, který chtěl zpívat, ale doba byla taková, že musel řešit svět, a šuplíkem se bránil touze po slávě. Byl jsem, zajisté, snůška nectností; ale mezi nimi byla snad aspoň jedna ctnost. Svou lyru jsem nikdy nedal *jim*. Vy, páni gubernátoři, normalizátoři a likvidátoři, jistě dobře víte, koho cituju. A koho myslím tím „jim“.

Nabízeli mi legitimaci Strany. Dvakrát. Vymluvil jsem se. Nemohl jsem tam vstoupit. Uznával jsem všechno dobré, co Strana udělala, ale nedokázal jsem se zaslepit vizí natolik, abych neviděl. Jak kamarádi mizí v místech, jejichž jména zdědila zlověstnost onomatopoických slov, co se jimi zalykal kantor Katz na jedné drahé, staré desce: Aušvic – Majdanek – Treblinka... Bitýz – Rovnost – Příbram – Ilava – Leopoldov – Jáchymov...

A všechno mi udělovalo drobné, tragikomické lekce. Člověk, jenž nádherně hovořil o vizi na politickém školení na náhodské Vyhlídce a pak mi opatřil místo v šeríkovém městečku (a tím jednu z nejkrásnějších dob mého soukromého života), a já ho ve své nezkušenosti pokládal za vzor komunistického idealisty, pokusil se zbavit manželky trikem tak fantastickým a fantasticky podlým, že až o něm budou čtenáři číst v mém bulvárním románě *Mirákl*, pomyslí si, že je to smyšlenka charakteristická pro můj periferní humor.

Jistě, můžete namítnout, že tohle patří do kategorie katolických duchovních, co o nich ministrant zjistil, že mají pohlavní poměr s kuchařkou. Ale jezdil jsem také dva roky ve velitelské věži tanku T-34 v Mladé, v tom táboře, co je dnes velitelství Střední skupiny ruských vojsk, nebo jak tomu ve své militaris-

tické hantýrce říkáte. Dva roky v samém srdci onoho mystického Lidu, pro nějž Inženýři Lidských Duší vyráběli státem oceňované umění. Mystický Lid ty dva roky překvapivě odmysticizovaly. Pomalu, v nejistotách, jsem si začal sám pro sebe definovat smysl svého života. Rozhodl jsem se, jak to půjde, napomáhat přeměně svého světa. Ze světa zlověstně schizofrenizovaného dialektikou koncentráků a nemocenského pojištění, odstranění nezaměstnanosti a duchovní vraždy nazvané socrealismus ve svět vyléčený z té schizofrenie. Kde by nejen byla plná zaměstnanost, ale mohl se taky hrát Jimmie Lunceford. V jehož vězeních by seděli jenom vrahové a zloději, a ani ty by netloukli, a Hemingwaye by žádný mhouříč očí nad justičními vraždami nemohl prolašovat za buržoazního dekadenta. Kde by se veřejná lež mohla veřejně odhalit a nebylo by v tom neúnosné riziko, anebo by to bylo aspoň možné. Nebyl jsem nikdy revolucionář, a tak jsem nastoupil tuhle cestu evoluce.

Evoluce

Byla dlouhá, složitá a vy, páni regulátoři, jste o ní jistě dobře informováni. Vždyť váš ouřad ji ta dlouhá léta měl pod kontrolou a svědomitě na ni valil balvany.

Vůbec jsem samozřejmě nebyl sám. Byla nás - možná od začátku, a rozhodně dost brzo - většina. Jenom jsme nevládlí policií, neseděli jsme na klíčových místech. Pomalu, kousek po kousku, šla však československá kultura a za ní i jiné proveniencie našeho života - protože nám držel palce lid, ne mystický, ale konkrétní - po té cestě evoluce a obcházel nebo z ní odvalovala ty balvany. *Květen, Světová literatura, Na zábradlí, Semafor, Radok, Hrabal, Forman, Tvář, Host do domu, Divadlo, Film & doba*, ediční programy SNKLHU, Mladé fronty, Čs. spisovatele, Barrandov šedesátých let - radši už nebudu jmenovat; byla by to dlouhá řada jmen, prakticky seznam všeho, co v moderní české kultuře něco znamená, a nejsem si jist, zda bych některým neuškodil čistě jen proto, že bych je dal do bytí i dobře známých souvislostí. Místodržitelské duše jsou mstivé a nedají se vypočítat.

To všechno vytvářelo hodnoty, jejichž ovoce si dodnes v Československu, a hlavně ve výkladních skříních světa, gubernátoři a falsifikátoři přisvojují. Vytvářelo je proti jejich vůli a přes jejich zatvrzelý a vynalézavý odpor. Historie překážek, intrik, zákazů

a triků, jichž proti tomuhle vývoji normalizátoři používali od „administrativních opatření“ přes „dělnické rezoluce“ až po vystřihovánky ze západních pornografických časopisů, jimiž měl být usvědčen jeden stranický tajemník a jedna populární zpěvačka z něčeho, co se za zločin pokládalo naposled v Salemu, když tam věšeli čarodějnice – ta historie by vydala na mnoho tlustých svazků; napsat by je mohl spíš než já někdo jako pan Hotmar, má lepší přístup k dokumentaci, já mám pouze svoji paměť. Ale ta je dobrá, a mohu proto s plným vědomím toho, co říkám, říct, že *téměř všechno, co v české a slovenské kultuře od roku 1948 za něco stojí, vzniklo ne v duchu gubernizačních směrnic, ale proti nim; vyvíjelo se v opozici proti gubernizačnímu úsilí a prosazovalo se přes vytrvalý odpor, jímž se gubernizátoři bránili pokroku.*

Metoda moci

A tohle poslední slovo, pánové, nemůžete dát do uvozovek, třebaže je užívám já. Nemohli byste vysvětlit, jak jste nakonec skoro všechno, co jste chtěli zabít, převzali. Vedli jste obranný boj, ustupovali jste jak malí, obratní guderíanové a snažili jste se zničit lidi, neboť jste byli marxisticky vyškoleni (což neznamená, že jste byli marxisti) a věděli jste, že myšlenky jsou ohnivzdorné. Proto jste je neničili, ale *kradli*, když jste předtím, pokud možno, zničili jejich původce. Ladislav Štoll dnes předsedá redakční radě časopisu, proti němuž před patnácti lety tvrdě bojoval a který nyní tiskne Normana Mailera. Téhož Mailera, jehož *Nahé a mrtvé* nařídili kdysi delimitátoři dát do stoupy (a jeho překladatele do koncentráku). Neuvádím to jako nejkřiklavější nehoráznost, ale jen jako *pars pro toto*. Odvážil by se snad někdo vážně tvrdit, že nebyt lásky k umění a únavného, často riskantního boje těch, kteří tenkrát *Světovou literaturu* doslova vynutili na Hendrychovi (a nikdo z nich dnes už ve *Světové literatuře* není; dělají skladníky, ženy v domácnosti a bůhvíco), a mnoha jiných, kteří právě tak uvedli v život zázrak počatý malými divadly, byli by dnes Štoll *et consortes* natolik liberální, že by tiskli „trockistu“ Mailera, dovolili pořádat v Praze Mezinárodní jazzový festival nebo vydávat literaturu typu Vladimíra Párala? Že by v Praze mohla znít do-dekafonie a aleatorika a že by ve výstavních síních mohlo viset něco jiného než idylky s představiteli a výjevy z fiktivního života thymolinových napapanců na pozadí těžké mašinerie či rekord-

ních sklizní? Anebo třeba jen že by československý filmový *entertainment*, který dnes na Barrandově produkují stejně masově jako Hollywood v dobách krize, kdy se, jak vy s oblibou říkáte, „v zájmu úzké vrstvy vládnoucí oligarchie“ masám rovněž servíroval apolitický eskapismus, měl tu řemeslnou a snad estetickou úroveň, jakou má?

Nemohu bohužel jmenovat lidi, jejichž jména a myšlenky akvizitátoři za toho dlouhého procesu ukradli, které se pokusili zničit nebo skutečně zničili, z jejichž nápadů a úsilí žijí dnes ochotní epigoni. Asi bych jim tím ublížil. Jmenuju proto jen sebe. Každý má možnost znovu mě usvědčit, tentokrát z megalomanie; ale dělám to jen proto, že jsem momentálně a relativně z dosahu moci místodržících.

Metoda bezmoci

Patřil jsem asi k prvním lidem v Československu, kteří se snažili prosadit právo lidu na detektivky. Směšný, triviální příklad, že? Ale snad názorný. Nechtěl jsem ovšem nikdy zabít detektivkami vážnou literaturu. Jenom jsem chtěl, aby moralizátoři uznali hodnotu toho žánru, ne vždycky literární, ale oddychovou, terapeutickou, prostě lidskou. Bylo to snažení opět proložené mnoha absurdnostmi. Aby mohla česky vyjít Hammettova *Rudá ženě* (a pan Hotmar, když je v Paříži, by si snad mohl přečíst, co o tomhle románě napsal Louis Aragon), musel jsem zorganizovat málem malé mezinárodní spiknutí a zasvětit do věci amerického komunistu V. J. Jeroma. Jerome s Hammettem několik měsíců seděl v době, kdy měl v USA vliv senátor Joseph McCarthy, a proto pochopil. Ochotně napsal poznámku pro české vydání, navíc ji ještě otiskl v *Masses & Mainstream* a úspěšně tak zaštitil Hammettův nádherný krvák.

Dnes, kdy skupina pověřenců, která kdysi vedla svou nesvatou válku proti všemu, včetně detektivek, vládne neomezeně v Československu, detektivky vytlačily z nakladatelských plánů vážnou současnou literaturu. Jen málokteré lze srovnat s Hammettem. Vytlačily ji proto, protože prokurátoři ji dali na index a triky z repertoáru Josefa Goebbelse diskreditují její tvůrce. Ano, máte pravdu, pane Hotmar. Řekl jste v pražském rádiu, že některé lidi z okolí Dubčeka jsem neměl rád. Ale špinavost, jakou jste provedli umírajícímu Janu Procházce, je, nezlobte

se, hodna spíš Al Capona než strany, která měla ve svých řadách také Halase.

Píšu pořád o kultuře, ne proto, že bych ji přeceňoval, ale protože jsem v ní pracoval. Bylo to však stejné všude. Třeba v oboru práva a spravedlnosti. Odvází se někdo vážně tvrdit, že by likvidátoři provedli revizi Procesů, nebo že by vůbec začli s rehabilitacemi, nebýt úsilí opozice? A odváží se někdo popřít, že normalizátoři nyní pomalu a opatrně opět derehabilitují, kde je to jen možné? Že do řad strany, k níž kdysi patřil Halas, byl znovu přijat masový justiční vrah Urválek?

Dubček

Ale vrátím se k svému osobnímu případu. Nebyl jsem nikdy odvážný člověk, a protože jsem to věděl, snažil jsem se překonat v sobě zbabělost. Gubernátoři mi v tom ohledu několikrát poskytli dobrý trénink, počínaje *Zbabělci* a konče věcmi, o nichž budu mluvit. Opakuji také, že jsem nikdy nebyl revolucionář, a proto jsem nebyl nadšen tím, *jak* se věci dělaly za Dubčeka. Prosím vás však, pánové, abyste ovládli svou tendenci k záměrně špatné interpretaci a k vytrhávání citátů z kontextu. Nebyl jsem nadšen tím, jak se věci dělaly, nikoli cíli a ideály, pro něž se ujala nálepka „Myšlenky Ledna“. Věci totiž opět dělali revolucionáři, „horké palice“, jak se jim říká v USA, vyškolení na neriskantním palácovém převratu v roce 1948. Snad to, nebo nevím co, je zaslepilo, takže neviděli nebo podcenili obludná fakta, pro něž si Němci vymysleli cynický, ale výstižný termín „reálpolitika“. Já, se svými zkušenostmi, ta fakta viděl, a proto jsem měl strach.

Ale ideál byl krásný: dvacet let jsme pro něj pracovali a za tu dobu se nám podařilo donutit pověřence, že si pomalu, s odporem, a jen pokud to bylo nezbytně nutné, přisvojovali některé elementy toho ideálu. Byl to, stručně řečeno, ideál společnosti zbavené schizofrenie, o níž jsem mluvil, osvobozené od orwelliánství. Společnosti, která by uskutečnila čtyři svobody Franklina Delano Roosevelta.

Jenomže to vzali do ruky revolucionáři a proti své vůli tak prokázali pozoruhodnou službu instituci místodržitelství právě ve chvíli, kdy už měla na kahánku. Jednou v životě jsem mluvil s Alexandrem Dubčekem. Udělal na mě dojem hodného člověka. Hodní lidé bývají naivní; v tom je nějaký psychologický zákon.

Přítel, který se při té příležitosti trochu zlískal, stál v rohu terasy, za zády panorama noční Prahy, a opile mi říkal: „Je to možný? Vidíš ho? Je to možný, že by ho nechali? Že by ho nevoddělali? Takovýho hodnýho člověka?“ „Není,“ řekl jsem. A druhý den jsem dal *Rudému právu* interview, které si, páni informátoři, můžete přečíst, a poslal jsem větší obnos K 231. Banka jim ho nikdy nevyplatila. Tak jsem ho zase z banky, proti mnoha podpisům (jistě je máte), vyzdvihl a donesl jim peníze osobně. Karel Gott tehdy uspořádal v jejich prospěch koncert. Jestli jim vyplatili tyhle prachy, nevím. Z toho všeho jsem později měl mrazení v zádech. Nevím, jestli je měl i Karel Gott.

Revolucionáři prohráli a nastává opět éra evoluce. Nemám nejmenších pochybností, že československá kultura bude za nějaký čas zase tam, kde byla na sklonku Novotného éry; doufejme dál. Díla a jejich vliv nezničí sebesofistikovanější věrní leninisté. Mohou jenom tak nebo onak zničit jejich tvůrce a ukrást jim myšlenky, s nimiž si ovšem sami nevědí rady, a tak se ty myšlenky, dřív nebo později, zase ocitnou v „nevěrných“ hlavách. Abych, podobně jako můj pařížský kritik, také citoval nějakého českého spisovatele (jenž si to také nevymyslel, nýbrž zase jen citoval verš staré písně): „I kdybychom padli všici...“ Evoluce postupně napraví, co zkazila revoluce. Je mi smutno při pomyšlení, že já už součástí té evoluce nebudu.

A proč nebudu?

Vítězové a poražení

Proč? Nikdy jsem se nepřidával k vítězům jen proto, že jsou to vítězové. Revolucionáři Ledna, i když všechno zkaňhali, sloužili cíli, který pokládám za dobrý cíl. Abyste mi nemohli podložit něco, co nemyslím a neříkám: tím cílem myslím demokratický socialismus. A nebudeme se, prosím, hádat o definice. Vy, páni normalizátoři, i já dobře víme, co mám na mysli. Vy sloužíte cílům, o nichž si já myslím, že jsou pochybné. Možná že se mýlím, nikdy jsem si neosoboval právo na neomylnost. Ale tohle si myslím a mám k tomu důvody. Lidé jako Vaculík nebo Havel dělali možná hlouposti, ale jedno vím: nelhali. Lidé jako Josef Hotmar nebo třeba Jiří Hájek dělají věci z hlediska reálpolitiky možná moudré, ale jedno vím: pravdu chápou, pro můj vkus, příliš marx-leninsky. O tom mám, zase jen ze své osobní zkušenosti, i kon-

krétní důkazy. Nebyl jsem například spoluautorem *2000 slov*, jak to nedávno napsal ústřední orgán gubernie *Rudé právo*, a vím, že Jiří Hájek, byť to není zrovna F. X. Šalda, není tak věci neznalý, aby si opravdu myslel, co napsal o jazyce a stylu *Sekyry*.

Proto jsem se tedy přidal k poraženým.

Ale chci být naprosto upřímný a tohle není celá pravda. Je samozřejmě možné udělat, co v dějinách udělalo už tolik lidí, počínaje snad tajnými křesťany za císaře Diokleciána, a co dnes v Praze dělá čím dál víc mých přátel, jejichž jména čtu na protestech proti zahraničním bezprávím (a které pro to nepřestávám mít rád). To jest přijmout orwellovský *double-talk*, nasadit masku, ulévat bohům a císařovi dávat, co je císařovo. A přitom tou starou známou mravenčí prací postrkovat věci kultury, lidské slušnosti, bezpečnosti a humanity zase tam, kam jsme je dostrkali za uplynulých dvacet let, až je rozjely marx-leninské tanky skoro, ale ne úplně k nerozeznání. Konec konců, ačkoliv přirozený egoismus umělce ve mně se tomu brání, ne lidé, ale dílo je důležité, ne jednotlivci, ale národ – ten pojem určený jazykem a společnou minulostí, který vy už ovšem asi neuznáváte; jinak byste přece nemohli souhlasit se zásahem cizího četníka, jenž národ klepl přes prsty, protože jimi příliš toužebně sahal po hodnotách cizích četnickému duchu.

Jenže já se k té úlitbě, k tomu císařovu denáru, neodhodlal, a v tom, máte pravdu, je zárodek tragédie a riziko, které definoval Viktor Dyk. Podlehl jsem prostě své povaze, ačkoliv jsem se proti ní celý život bránil; podlehl jsem chimérám našeho věku, ačkoliv stisk jejich zubů jsem nikdy nepocítil na vlastní kůži.

Moje zločiny

Ale už Hemingwayova Catherine věděla, že někteří lidé neumírají jednou, ale možná dvoutisíckrát, a kolem mě padali lidé a někdy i jejich hlavy. Snad to byl jen staromódní anděl strážný dobrého důstojného pána Melouna, který zabránil, že jsem nebyl v roce 1948 odsouzen se skupinou odhalenou tehdy v Náchodě, protože jednomu jejímu členovi, kamarádovi mého dětství, jsem tehdy pomohl utéct za hranice. Že jsem o pár let později nesešel na lavici obžalovaných vedle Oatise. Nebo že mě v Mladé nezašili, když zašili jednoho vojáka a při tom u něho našli tu báseň, o níž Halas soudil, že by se na mě za ni vrhli zprava

i zleva. Anebo že jsem nenásledoval jednu hezkou a statečnou dívku do některého z těch nepěkných míst rok nato, neboť i u ní našli opis z mého šuplete, a navíc mě s ní těsně před zatčením několikrát viděl náš (váš) podnikový fízl. Tím se, páni informátoři, nepřiznávám k žádným zločinům. Žádné jsem nespáchal.* Neprovozoval jsem ani špionáž, ani protistátní činnost (ačkoliv je-li pravda, že jste Škutinu podruhé zavřeli za rukopisy, které jste našli v jeho šupleti, pak jsem protistátní činnost provozoval vlastně neustále. Důkaz pro potřeby případného soudu se mnou je ostatně moje pornografie otištěná ve *Svědectví*. Přiznávám se, že v základě není vymyšlená). Jenom jsem se stýkal – někdy dost důvěrně – s lidmi, kteří neměli tak schopného anděla strážného jako já.

Takové a podobné, menší a větší zážitky se ve mně ukládaly. V průběhu noční můry, kdy jsem se dostal do titulků snad všech československých i některých zahraničních novin, o mně mluvil sám tehdejší prezident. Hovořil k uzavřené společnosti stranicových pracovníků; přesto se mezi nimi našel dobrý člověk, který přímo odtamtud zatelefonoval mé tchyni. Neměl jsem tehdy telefon. Našli se jiní dobří lidé a nabízeli se, že mě schovají na své chatě, v koupelně, v tajné skrýši ještě od protektorátu. Naštěstí toho nebylo třeba. Doba zřejmě nebyla už dobou, kdy fyzicky likvidovali Babely, Pilňaky, Mandelštamy a Mejercholdy. Jenomže já věděl o osudu Babelů, Pilňaků, Mandelštamů a Mejercholdů a nebylo v mých silách odhadnout povahu doby. Bratr mé ženy seděl tou dobou devátý rok v koncentráku. Jiní se už odtamtud vrátili a v přísném soukromí se občas zmínili o některých podrobnostech eufemismu zvaného nápravná zařízení ministerstva vnitra. Znal jsem příbuzné oběti slánskiády. A měl jsem nepříjemnou fantazii. Tu, co o ní mluví Catherine ve *Sbohem, armádo!*

Nikdy jsem se docela nevzpamatoval z toho traumatu. Jenom jsem je, díky dobrým lidem, z nichž někteří nosili i legitimaci Hałasovy strany, v sobě držel na uzdě a nemluvil jsem o něm. Pak se ovšem, nikým nepozváni, do země přivalili oceloví přátelé.

* Kromě „napomáhání k útěku za hranice“. Ale to bylo v roce 1948, před čtvrt stoletím; to mi snad promlčíte, když jste s. Máchovi promlčeli, že umlátí, až o rok později, chudáka pátera Toufara.

Tou dobou jsem tam nebyl. Ale zkontroloval jsem trauma a vrátil jsem se do – noční můry, kterou nebudu popisovat. Většinou jste tam byli, páni likvidátoři, víte, co se dalo, co se šeptá, co se požadovalo v Čechii; i když pro vás, pro Urválky, soudruhy Máchy a dr. Kepáky, to vlastně nebyla noční můra, ale nové černé svítání. Noční můra vyvrcholila Janem Palachem. V těch dnech jsem s jedním přítelem potkal Emanuela Famíru. Neznal jsem ho, ale můj přítel ho znal. „Ty seš tu ještě?“ pravil Famíra. „Tak teď už neutečeš. Zavřem hranice a všechny vás vodděláme.“

Neměl jsem odvahu Jana Palacha ani odvahu Ludvíka Vaculíka. Trauma bylo silnější. Tak jsem udělal rozhodnutí. I k němu je třeba jistá odvaha. Přirozeně menší, než je odvaha stát se živou pochodní nebo chovancem nápravných zařízení.

Vzkaz přes oceán

Přijel jsem do Toronta a zanedlouho po mně noční můra sáhla až tam. Četl jsem o „sebevražedném pokusu“ Ludka Pachmana, spáchaném ve vězení. Přece známe tyhle sebevražedné pokusy. Příliš mnoho jich znamenalo něco jiného, takže i jestli se Pachman skutečně pokusil zabít, kdo na mně může chtít, abych tomu věřil? Pachman je můj starý kamarád z náchodského gymnázia. Po příjezdu tanků mi napsal dopis, proto tak trochu vím, jak mu bylo. Kdysi mě veřejně napadl za nelichotivou zmínku o šachu v *Legendě Emöke*. Knize to udělalo spíš reklamu, ale v srpnu, kdy v Československu zemřel socialismus, se Ludkovi zdálo, že na mně tenkrát spáchal zločin proti přátelství, a prosil mě za odpuštění. Nikdy jsem mu to ani neměl za zlé; konec konců měl právo se naštvat. Co jsem napsal o šachu, nebylo zrovna pěkné, a jako já jsem žil literaturou, on žil hrou králů, Napoleona a Vladimira Iljiče. Ale tehda v srpnu, kdy zemřela naše generace, chtěl Luděk napravit své „zlé“ činy, a riskoval proto život. Spíš on mně by měl odpustit.

Nebyl jsem ještě pevně rozhodnut. Pro člověka mého věku a povolání je takový krok přirozeně velmi těžký. Chtěl jsem získat čas, abych si všechno rozmyslel, abych se na všechno připravil. Abych zas přemohl trauma. Na radu přátel a podle vyhlášky, jíž se rušily jiné vyhlášky, poslal jsem do Prahy žádost o povolení pobytu v zahraničí, podobně jako mnozí jiní v mé situaci. Nikdy jsem nedostal odpověď. Jiní dostali, někteří dokonce kladnou;

většinou ti, kteří vydělávali velké peníze ve valutách a převádějí je na tuzexové konto v Praze, nebo kteří do Prahy posílali, možná za valuty, něco ještě cennějšího. Nic z toho nebyl můj případ, a proto na mne nebylo přiloženo žádné takové ideologické měřítko. *I took the hint*, jak, když dovolíte, praví americká dikce.

Jiný způsob strachu

Pomaloučku jsem se však přesvědčoval, že léta sedmdesátá nejsou prostě raná léta padesátá, a že kdybych se vrátil, nic by se mi asi „nestalo“. A začal se ve mně rodit nový strach. Že kdybych se vrátil, mohli by o mě místodržící projevit spíš zájem. Že bych se i já stal objektem oné rafinované kombinace výhrůžek, slibů, demagogie a kasuistiky, jaká umísťuje podpisy mých přátel na protesty výhradně proti *zahraničním* bezprávím (a opakuju: ví Bůh, že jim to nemám za zlé) v době, kdy domácích křivd je víc než dostatečná zásoba. Anebo bych nepodlehł a ocitl bych se zpátky v té noční můře, o jejíž stálé a plíživé přítomnosti mě přesvědčují dopisy posílané nikoli prostřednictvím československé pošty.

A já bych už dobře nemohl připojit podpis, nasadit starou orwellovskou masku. Když přátelé umělci, jejichž osobnost a dílo ctím, ničí importovaný systém ohrožování existence, pomluv, nactiutrhání, lží a zlomyslností, nemohl bych spoluzakládat nový svaz spisovatelů, byť v jeho čele měl stát někdejší básník *Miss Oatis*, ani bych nemohl psát detektivky nebo sociální dramata z mrtvých dob pro ty, kdož vždy pohotově přiskočí na uprázdněné místo, sotva Velký Pes sežere Hosta, který nepřítakal. Normalizátoři tomu mohou říct falešná solidarita. Znáám dobře ten pojem z hendrychovského slovníku. Jenomže kdybych to udělal, kdybych přijal to křeslo v tom přípravném výboru, kdybych psal ta dramata z mrtvých dob a ty detektivky, solidarizoval bych se s psychopatoleninisty, jako byl profesor Hrbek, jehož magnum opus je veřejná výzva k špiclování, výkon dosažený jinak pouze ve fiktivních vyhláškách Brynychova ...*a pátý jezdec je strach*. Jestliže normalizátoři demagogicky verbují mladé, nevědomé, nedávné historie (o staré vůbec nemluvě) neznalé ctižádostivce, aby nastoupili na místa starších, zničených a umlčených (a jsem přesvědčen, že ti z nich, co za něco stojí, půjdou jednou sami cestou umlčených, a až nadejde jejich čas, budou umlčeni),

nemohu jim už pomáhat. Jestliže nesmysly v tisku, v rozhlase a v televizi vyrábějí dnes už nikoli zelení nadšenci, ale dobře si všeho vědomí hackwriteři, a nejsou to tedy už jenom nesmysly, ale goebbelsiády, není prostě už v mých silách nasadit povinnou masku a v pokorné roli entertainera snažit se potěšit čtenáře, kteří mi byli věrní v jiných zlých dobách, i když bych velice chtěl. *Sunt certim denique fines* v životě každého člověka. Já jsem těch hranic dosáhl a nemohu je překročit.

Viktor Dyk

Proto zůstávám na Západě. Podlehl jsem své povaze, svému traumatu, situaci, kterou jsem nevytvořil já, ale vy, pane Hotmar a ostatní páni subalternátoři a likvidátoři. Je-li to zbabělost, pak mi ji má právo vyčítat Vaculík, Havel, Hrabal a tisíce anonymních, kteří prošli prvním, druhým i sedmým kruhem pekla, a přesto zůstali doma – ale rozhodně to právo nemáte vy, *gospoda*. A taky vůbec nemáte právo citovat Viktora Dyka. Citovali jste ho do omrzení, včetně pana Pluhaře, v letech, kdy tak mnozí, kteří Dyka poslechli a neopustili, zahynuli vašima rukama. Ne, prosím vás, necitujte Dyka. Citujte, když už chcete někoho citovat, třeba Lenina. To, jak doporučoval postřílet prostitutky v Nižním Novgorodu; to je, řekl bych, více podle vašeho gusta. Otiskli jste si ten dokument v *Tvorbě*, když tam byl stálým spolupracovníkem váš pařížský dopisovatel. Ale vynechte Viktora Dyka. Máte nejvyšší právo na nějakou parafrázi, třeba: „Vyhnali jsme tě, abys zahynul!“, možná. Ale neberte do svých od lží špinavých úst slova toho čistého, byť politicky možná pomýleného člověka. Napsal taky:

Jak pírkó je, čím jiný zatížil.

Vždy vzchopíš se, byt' prvou ranou zmámen.

Jen to, čím ty jsi jiným ublížil,

na tobě leží jako těžký kámen.

Já myslím, že vy takové kameny unesete lehce.

Ale můžete říct, že vlast dnes potřebuje hrdiny, a že já jsem se tedy sám odsoudil k nepotřebě. Potom mi dovolte ještě jeden citát. Z autora, který jako Halas, jako Biebl, jako Teige, jako Kalandra, jako Alda, jako mladý Neumann patří k vaší Straně,

nikoli ovšem k vaší místodržitelenské skupině: „Běda zemi, která potřebuje hrdiny!“

Ale to je příliš patetické a moji čtenáři na to u mě nejsou zvyklí. Celý život jsem se bránil přirozenému sklonu k patosu, proto ta „americká dikce“ (i když: jak ji pařížský znalec literatury mohl objevit v příbězích poručíka Borůvky...?). Takže, vážení cenzoři, na závěr malý kvíz. Zaškrtněte laskavě jméno autora uvedeného citátu. Jeho dílo byste snad měli znát líp než odkaz senátora Dyka. Tedy: napsal to: Václav Hons, Ivan Skála, Jan Pilař, Jiří Hájek, Rudolf Černý, Pavel Bojar nebo snad někdo jiný?

Váš

Josef Škvorecký

loyální poddaný Jejího Britského

Veličenstva Alžběty II.

z Boží Milosti

1972

Ne recenze, spíš chvála výměnou názorů

Nad prvním číslem časopisu Spektrum

Z Prahy mi napsali, že prý sice se zájmem čtou absurdizace literatury vytvářené členy Svazu zasedajících spisovatelů, ale co kdybych prý také někdy napsal něco pozitivního o dobrých věcech? Současně došel vzkaz, abych proboha nikoho v *Listech* nechválil, protože nepatrná příznivá zmínka v jednom článku stačila, aby dotyčný měl nepříjemnosti. Také jsem se dozvěděl, že pochvalnou kritikou jednoho amerického autora v *Hlasu Ameriky* jsem znemožnil jeho už připravené české vydání.

Takovýhle pocit nechtěného pána nad osudy (některých) lidí a knih mi není příjemný a dostávám se do složité situace. Neulehčuje mi ji klasické dilema kritiků, v němž se ocitám nad stránkami, tištěnými i psanými na stroji, které přicházejí z Prahy: potišťený papír mě totiž pronikavě inspiruje k satíře; ono o dnešní establišmentované literatuře *difficile* věru *est* psát jinak. *Průklepový papír bílý 30 gr/m²* mi naopak bere řeč a mám pocity novozákonního celníka, jenž mumlal cosi o své střeše. O nás exulantech establišment říká, že jsme zrádci, prý vlasti. Zrádci možná jsme. Nezradili jsme však vlast příslušníků a aktivistů mládežnických SS. Zradili jsme její Kalvárii.

Leží přede mnou první číslo *Spektra*: dítě lásky, profesionálně svázané do hrubého plátna, téměř bez překlepů napsané na stroji, vyzdobené reprodukcemi výborných fotografií a kreseb, plné myšlenek. Čtu je za slunečného dne v zemi, jejíž spisovatelé si trpce stěžují na nezájem čtenářů, na nepřítomnost velkých témat. Někteří říkají – jsou si vědomi nehoráznosti takových srovnání, omlouvají se, ale říkají –, že v jistém smyslu *závidí* autorům sovětské říše: jsou v trambli, ale mají *čtenáře*, mají *náměty*, mají pocit *užitečnosti*, vědomí *smyslu* toho, co dělají. V podstatě je takový pocit kanadských autorů, řekl bych, spíš výrazem malé umělecké potence než objektivní situace – protože kde jsou lidé, tam jsou i témata, i čtenáři, i užitek, i smysl –, ale nepřímou to vlastně definuje jeden nechtěný a nečekaný efekt persekuce literatury: lidé si najednou začnou *uvědomovat* její potenciální *velikost*, její *smysl*, její nepostradatelný *užitek* a stávají se z nich *čtenáři*.

Leží tedy přede mnou, v této zemi legálního bezpečí a svobody v umění ohraničené pouze osobním talentem, časopis, jehož každý příspěvek je kromě své myšlenkové a umělecké váhy také pozvánkou k výslechu do Bartolomějské. A já ho mám komentovat?

Není to - z mnoha důvodů - snadné.

Jedna věc udeří do očí: hluboce morální tón většiny příspěvků. Jejich vážnost. Ani stopy po cynismu (který je ovšem pouze jinou tváří moralismu, ale možnou patrně jenom v jiné situaci), je tu velice málo lehkosti, satiry, vůbec už ne humor. Ani šibeniční. Ve mně, který jsem bůhvíjak vlastně (přece jsem tam taky žil) vyrostl do naprosto jiného vidění, se hlásí neodbytně o slovo kritické námitky: „...[jenom] *je-li Kunderova tvorba čímsi víc než nevážnou hrou, může mít a má smysl v [...] kontextu*“ české literatury. Není to vlastně něco jako tautologie? A napadlo snad vůbec někdy někoho - kromě, možná, politicajtů, pro něž to jsou asi prasečinky - dokazovat, že *Směšné lásky, Žert, Život je jinde, Valčík na rozloučenou* jsou jenom nevážné hry?

Ale vím, jak to autor myslí a s kým diskutuje. Diskutuje... V eseji za esejí člověk cítí, jaké by se dnes v Čechách mohly tisknout časopisy, kdyby se takové časopisy dnes v Čechách mohly tisknout. Jak by to - na rozdíl od země, kde nyní žijí - nebyla jen prachem zanášená periodika universitních čítáren: jak by se z nich myšlenky přelévaly - a tak tomu už kdysi, a historicky nedávno, bylo - do domácností lidí tzv. obyčejných. Právě tenhle týden si mi postěžoval jeden montrealský magistr: „Víte, co mi tu nejvíc chybí? Jak vždycky naše Hanka [dcera] přinesla Literárky a já si je v neděli dopoledne celé přečetl, místo abych šel do kostela.“

To byla lidová demokracie: její lid, to byli takoví magistři. Dnes, pokud zůstali doma, chodí asi spíš do kostela, než by si četli *Literární měsíčník*, ten orgán Svazu pro rektální průzkum v próze i řeči vázané a věstník vzájemně podpůrného spolku grafomanů.

V *Spekttru* je mnoho úvah zcela nebo zčásti náboženských a pozornost je věnována nábožensky založeným umělcům (Reynek, Zrzavý). Přirozeně: v zemi, kde za dobré platí to, co dle mínění chlupatých prospívá Straně, a té dle jejich (možná neuvědomělého) mínění prospívá to, co prospívá chlupatým, je

přirozeně mnoho touhy po kantovských imperativích. V zemi přimáčknuté k zemi tlapou bůžka aparátu rodí se lačnění po laskavém Kristuspánu. V zemi, kde smyslem života je dosáhnout permanentního, leč zcela světského posvícení, žije potřeba toho, co není jenom chleba. Autoři *Spektra* vědí ostatně nejlépe sami, proč některé články prvního čísla jsou, jaké jsou; vždyť ve zprávě o *III. hudebním festivalu druhé kultury* si jako motto ocitovali z Věry Linhartové: „*Zostřená inkvizice pravidelně vyvolá zástupy blouznivců.*“

Nikdy jsem jím nebyl - nemusel jsem být - a moje náboženství bylo vždy mělké. Nejbližší z prvního čísla je mi sarkastická glosa J. Lopatky o filmové pusince, k jakým - pro mne nepochopitelně - dospěl Juraj Herz. Jedno je mi jasné: kdyby Lopatka mohl tohle *tisknout*, Herz by si to rozmyslel *točit*. Jenže absence svobody zákonitě plodí kraviniády; na rozdíl od společností, kde dosud svobodu nezatkli, nic než kraviniády. Viděl jsem tu dvě sám, jednu o slavné bitvě, druhou o luďácko-velkostatkářské kurvě na konci války. Obě měly státní ceny, byly tedy zákonitě obzvlášť povedené. Zákonitě adjustovaly historii, aby se dala zasadit do šarlachu importovaného od Sovětů. A obě natočili režiséři, kteří v minulosti dovedli něco říct, i o životě. Ale tady se na nich uplatnil zákon definovaný ve *Spektru* Petrem Pithar-tem: „*Jde o to, dostat docela základnímu kulturotvornému imperativu, totiž pravdě o tom, že život člověka musí souviset s jeho dílem, s myšlenkou, které člověk dal tvar a zaručil se tak za ni přímo osobně. Neplatí-li tato pravda, není už žádná kultura, nýbrž je jen provoz příslušných institucí, řízených příslušným ministerstvem.*“ Nelze to říct líp. Z těch dvou filmů byla jasně cítit resignace lidí talentovaných, vzdělaných a třeba i rozšafně moudrých, kteří však jednají v rozporu s tím, jak by jednali, kdyby měli víc páteře. Některé pimprlové scény se státníky ve mně dokonce vzbudily podezření, zda se tu resignace neproměnila v zuřivou pomstu prostředky umělecké sabotáže. A stejné myšlenky ve mně vzbudil fakt, že nejzajímavější promluvou druhého filmu je nietzscheovský citát, vložený do úst ze všech aktérů právě esesákovi.

Opak psychologické situace resignovaných mužů balancujících na laně filmových festivalů je trademarkem autorů *Spektra*. *Spektrum* je dítě vnitřní svobody, přenesené ale do „vnějška“ publikovaného slova, a svoboda vždycky probouzí k životu svobodu, jejímž jménem je polemika, diskuse. Leccos ve *Spektru* mě proto provokuje. Třeba – abych probral aspoň jeden příklad z mnoha – některé myšlenky v článku Jiřího Dienstbiera. Píše například: „*Hledání universální základny vždy znovu naruší zájem nacionální, velmocenský nebo blokový, jenž pouze ideologicky maskuje zájmy velkých nacionalismů (např. intervence ve Vietnamu nebo Československu).*“ Tohle mi připadá jako neoprávněná redukce složitého společensko-filosofického fenoménu na zjednodušený ideologický výklad, vlastní spíš propagandě než politické filosofii. Je-li v tom něco pravdy, pak je nerovnoměrně rozvržena, a nezdá se mi, že by bylo lze v tomto ohledu položit absolutní rovnítko mezi oba nejmocnější státy dnešního světa, jak to činí Dienstbier nediferencovanou zmínkou o Vietnamu a Československu. Tohle rovnítko pochází, obávám se, z ideové zásobárny Nové levice, oné, zdá se mi, nejnedomyšlenější politické filosofie naší doby, kde nutná zjednodušení degenerovala častěji, než je zdrávo, v deformace faktů, způsobené obsesivní neochotou uzнат cokoliiv dobrého v liberalisticko-kapitalistickém systému a z ní plynoucí – stejně obsesivní a automatickou – nutností každý příklad z komunistické oblasti dát do rovnice s příkladem ze Západu.

Dobrou ukázkou toho z poslední doby byla reakce Andyho Younga na proces se Ščaranským: I v USA, pravil americký vyslanec, jsou stovky, možná tisíce politických vězňů. V časopise *Maclean's* uveřejnila nato Amnesty International svůj – přiznaně neúplný – seznam amerických vězňů považovaných v podstatě za politické. Je jich patnáct: dva se prokázaně dopustili vraždy (obětí jedné byl policista), deset zhářství. Soudnému člověku je sice zřejmé, že neúměrná výše některých trestů zřetelně naznačuje politické pozadí rozsudku a že motivy většinou nejsou kriminální v tom smyslu, jako je kriminální vražda pro zisk. Dvě okolnosti ale nelze pustit ze zřetele: většina byla usvědčena z činů, které buď vyvrcholily zabitím, nebo potenciálně ohrozily životy jiných lidí, což nevyvracejí ani jejich obhájci. A za druhé: mnozí byli aktivními příslušníky organizací, které mají v nijak tajeném programu zničení amerického politického a legálního systému

a programově překračovali jeho zákony. Jediné, co tyhle vězně spojuje s vězni v SSSR, je politická motivace činů a do jisté míry i rozsudků. Jinak sovětští aktivisté představují zcela jiný lidský typ a právě opačný program: žádný z nich se nedopustil násilných činů a všichni chtěli ne překračovat zákony, ale tak či onak vyzývají vládu, aby dodržovala svou vlastní ústavu a mezinárodní úmluvy, které podepsala. Za to jsou odsuzováni.* Není těžké si představit, co by se stalo takovému Ščaranskému nebo Ginzburgovi, kdyby je mohli usvědčit z uškrcení sovětského ministra, nebo jen z vraždy policajta, anebo pouze ze žhářství.

Pro amerického člověka není však vždycky snadné pochopit rozdíl. Řekl jsem nedávno profesorce americké literatury, že

* Vůbec také nemluvím o rozdílu v poměrech v amerických věznicích a v sibiřských koncentracích: dejte si od někoho poslat třeba nedávny americký bestseller Johna Cheevera, román *Falconer*, jenž odhaluje „nelidské“ poměry ve věznici stejného jména. Spočívají hlavně v tom, že ve vězení není moc velká zábava, na čemž, myslím, mají hlavně vinu mizerné programy televize, a v tom, že vězeňští strážci - internacionální typ, jehož chování se od země k zemi liší jen podle toho, jak velká je nad nimi veřejná kontrola - občas trápí vězně tím, že mu „zapomenou“ dát jeho denní dávku heroinu, kterou narkomanům mezi trestanci předepisuje vězeňský lékař, aby netrpěli stavy „odejmutí“. Čímž nechci říct, že americké kriminály jsou místa, kde by člověk chtěl trávit čas. Chci jen naznačit relativitu lidských představ o nelidskosti a utrpení. Když se ve Francii promítal franko-kanadský film o tzv. quebeckých událostech (vyvrcholily, když únosce Paul Rose sadisticky uškrtil uneseného ministra Laporta), obecnostou, jež z velké části ještě pamatuje nacismus a jeho penologii, se k rozhořčení nově levých tvůrců živě bavilo. Pro absolventy Ravensbrücku je vskutku těžké se neusmát, viděli skupinu žen v šatech, které vypadají na pařížský model, sedící v místnosti podobající se kavárně, a pak zjistí, že to jsou vězeňkyně v quebeckém kriminále zadržené v době stanného práva při policejní razii, jejímž cílem bylo najít vraha Paula Rose a jeho obět. Aby nedošlo k omylu: film nebylo propagandistické dílo o humánnosti kanadského vězeňství, ale protivládní propaganda snažící se v Kanadanech vzbudit strach před tyranem Trudeauem, podobný tomu, jaký cítili Židé před Hitlerem. Počítalo však pouze s kanadskou, nikoli také s evropskou zkušeností.

A ještě douška o Paulu Roseovi, který je přirozeně rovněž považován za *politického* vězně. Ve vězení dal interview, z něhož cituji podle torontského deníku *Sun* ze dne 28. července 1978. Škrtič z roku 1970 si zde stěžuje, že trestancům jsou sice povolovány všemožné „lahůdky“ (*goodies* - přesnější překlad by byl asi „výhody“), ale „*to všechno nezmění skutečnost, že nemáme skutečný styk se svými milovanými [with our loved ones] a že vězňům není dovolen sexuální styk s manželkami a milenkami [wives and girl friends]*“. Že vdova po ministru Laportovi nemá jeho zásluhou už vůbec naděje na jakýkoli styk se svým mužem a otcem svých dětí, to Roseovi zřejmě ani na okamžik nenapadne. V roce 1980 bude, při dobrém chování (chová se vzorně), propuštěn a prohlašuje, že jeho politické názory se ve vězení nezměnily. Z toho je jediný logický závěr: na svobodě je připraven znovu škrtit nevinné lidi.

To je jen malá ukáзка toho, co také jsou političtí vězni na Západě a jak omezená je zde jejich svoboda při výkonu trestu.

v Praze odsoudili do vězení spisovatele za to, že pomohl vy-
pašovat ze země paměti starého socialistického ministra. Zcela
upřímně – o tom nepochybuji, Američané máloco předstírají – ji
to rozhořčilo. Ale její automatická reakce? „That’s *exactly* like
the Daniel Ellsberg case!“ („To je *přesně* jako případ Daniela
Ellsberga!“) Trpělivě – a zřejmě bez úspěchu – jsem se jí snažil
vysvětlit, že jakkoli se to někomu může zdát *podobné* (mně se
to nezdá), není to patrně *přesně stejné*. Daniel Ellsberg ukradl
na americkém ministerstvu národní obrany dokumenty ozna-
čené za *přísně tajné* a *prodal* (nikoli *předal*) je listu *New York Times*.
Věřme mu sice, že byl motivován vlasteneckým úmyslem sezná-
mit veřejnost se zákulisní politikou vlády; já jsem ovšem v poku-
šení poměřit Ellsbergův výnosný kšeft (byl zatčen, ale soudem
osvobozen) a zcela nevýnosnou akci onoho českého spisovatele
výrokem, který kdosi kdysi pronesl v Čechách: *Za práci pro vlast
se neplatí*.

Podobné reakce lze očekávat – hovořím opět z osobní zku-
šenosti –, mluvíte-li o Miladě Horákové nebo o Slánského pro-
cesu. „*Exactly like Angela Davis!*“ Pravda, soudu se nepodařilo
nezvratně Anděle dokázat, že tři střelné zbraně, jež dodala vra-
hovi kalifornského soudce, dodala mu s úmyslem, aby jimi vraž-
dil. Snad to je *přesně stejné* jako skutečnost, že čs. vláda *nezvratně*
(aspoň zatím) dokázala, že Slánský a spol. byli nevinní. Snad
je i jakási podobnost mezi oběšením a zeslabením zraku, jež si
Anděla způsobila přílišným čtením ve špatně osvětlené cele. Ale
je v tom i jistý rozdíl. Aspoň pro postižené.*

To vše říkám, abych ilustroval reakce (spíš než způsob myš-
lení) typického dnešního amerického levého liberála, ne abych
Ameriku omlouval za její nespravedlivosti. Ona sama to nedělá,
a je naopak sama svým nejpřísnějším soudcem (po Andyho ex-
tempore budou se některé z rozsudků zřejmě revidovat). Chci
jen upozornit na ty reakce, v nichž se, v zápalu americké sebe-
kritičnosti, smazává rozdíl pro mne základní: mezi justičním

* S Andělou se v kruzích Nové levice vůbec operovalo způsobem přímo magickým. Vladimír Karbusický v knize *Ideologie im Lied – Lied in der Ideologie* uvádí např. píseň, v jejíchž několika strofách se postupně vzpomínají Joe Hill, Sacco, Vanzetti a Rosenbergovi – tedy lidé, kteří byli vesměs popraveni –, a v poslední, v sugestivně identickém textu, Anděla. Tedy táž – zde asi vědomě navozená – rovnice jako v automatickém výkřiku: „That’s *exactly* like...!“

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading

.